

A tolvajok fejedelme?

J. C. Holt: *Robin Hood*.

Thames and Hudson Ltd, London, 1989. 223 old.

Robin Hood – szinte nincs ember, aki ne ismerné ezt a nevet. Legendája évszázadok óta velünk van, de még ma is rendkívül népszerű és sikeres, igaz, kissé megváltozott az idők során. Mi lehet e tartós siker oka? Milyen lehetett az első történet, az hogyan és miért alakult tovább és tovább? S ki lehetett egyáltalán az a „Robin Hood”? A *Robin Hood* című könyv szerzője, J. C. Holt professzor ilyen és ehhez hasonló kérdésekre keresi a választ. Szerinte a legenda bámulatos karrierjét mindenekelőtt éppen változatosságának és változékonyságának köszönhetné – bár épp ez az, ami ma megnehezíti a kutató dolgát az eredeti hagyomány és a legenda kialakulásának vizsgálatakor. A mesék korhoz, helyhez és hallgatósághoz oly annyira alkalmazkodni tudtak, hogy hosszú évszázadokon keresztül továbbélve Robin Hood története a 20. században is népszerű maradt. Némelyek számára Robin Hood a „társadalmi lázadó” archetípusát testesíti meg; van, akit a kaland vonz e mesékben. Eredetileg azonban a legenda nem volt más, mint az erőszak dicsőítése és igazolása egy, az erőszakot természetesnek tekintő és azt nagymértékben toleráló társadalomban. A vérrel-erőszakkal teli mesék Robin Hoodjából azután Hős lett, a „becsületes bűnöző”, aki ugyan vérrel és erőszakkal, de mindig győzedelmeskedik a rosszat és gonoszt megtestesítő papi kapzsiság, a királyi erdőhasználati monopólium vagy a nottinghami bíró felett.

A szerző kiindulási pontjául a ma ismert legkorábbi 15-16. századi Robin Hood történetek szolgálnak, melyek szereplői, témái, társadalmi kontextusa, illetve a bennük megtalálható, más legendákkal, mesékkel kimutatható párhuzamok alapján próbálja a legendát beilleszteni az általunk ma ismert valós személyek és megtörtént események közé. Az első mesék helyszíneinek és a mesékben tükröződő társadalmi miliő vizsgálatával az eredeti legenda jellegét, illetve ennek változását igyekszik feltérképezni.

A ma ismert legkorábbi Robin Hood történeteket a 15-16. században leírt öt költeményből (balladából) és egy drámai részletből ismerjük, melyek közül az egyik, a *Gest*, az első ismert kísérlet a különböző forrásból származó mesék összekapcsolására. A szereplők, a téma és a helyszín alapján elkülöníthető egymástól a yorkshire-i (Barnsdale, York) és a nottinghamshire-i (Sherwood, Nottingham) történet. E korai történetek szinte azonos forgatókönyvre épülnek, s bennük a főszerepet az álruha és a párbaírt játék, hangulatuk azonban jelentősen különböző (van köztük erkölcsi tanmese románc formában, zord mese egy középkori „bér-gyilkos” véres végéről, avagy burleszk a „büszke fazekas” által legyőzött Robin Hoodról). Nem szerepel e mesékben Marian és a nők-család téma, az egyedül említett király „Edward, a mi jó királyunk”, hiányoznak más, később jellegzetessé váló vonások (pl. Robin Hoodék nem doronggal, hanem karddal küzdenek). Robin Hood itt kétségkívül nem egy „kifosztott arisztokrata sarj”, s szó sincs arról, hogy a

normannok ellen küzdene, vagy hogy ő lenne a „társadalmi lázadó archetípusa”. A „gazdagok kirablása – szegények segítése” téma is csak általánosan jelenik meg a *Gest* elején és végén a kompiláló c szavaiban: Robin Hood „sok jót tett a szegényekkel”.

A legenda a 13. század közepére már ismert volt, amit az e korból származó periratokból ismert „Robinhood” vezetéknevek tanúsítanak (a szokatlan és ritka összetételű név sokszor feltehetően „bűnöző-becenév” lehetett, amint azt a ma ismert legkorábbi, 1261–62. évi eset mutatja); a legenda eredete tehát még korábbra tehető, bár Holt szerint az „eredeti” Robin Hood nem élhetett a 12. század utolsó éveinél korábban. Feltehetően azonban nem is egyetlen „eredeti” áll a történetek hátterében: több valódi zsvány, rablóbandavezér, stb. felvehette, megkaphatta a nevet „álnév-ként” (amint ezt példák bizonyítják), ezek tettei és jellemvonásai viszont bekerültek a hagyományba, s a legenda részei lettek – mely tehát már eleve valóság és fikció keveréke volt. Minden bizonnyal volt persze egy „legelő” Robin Hood is, akitől a név származott, s ennek azonosítására Holt két lehetséges, bár ma még nem bizonyítható megoldást kínál: elképzelhető, hogy a 13. század elejétől folyamatosan a yorkshire-i Wakefieldben és környékén élő Hood család valamelyik tagja volt, de az 1225-ös kincstári számadásokban szereplő Robert Hod, a yorki érsekség egykori parasztja, ekkor épp menekülésben lévő törvényenkívüli is számba jöhet lehetséges jelöltként. Az 1261-es évszámot alapul véve a szerző még egy elképzelhető, de nem bizonyítható biográfiát is felállít a korábbi kutatások eredményeit is felhasználva. Eszerint az 1190-es években már aktív, 1225-ben törvényenkívüli és 1247-ben meghalt Robin Hood történetéből 1261-re már legenda lesz. E spekulációkon túl azonban csak egy évszám látszik biztosnak: a *Gest* által említett Edward király nottinghami látogatása, majd kiegyezése Robin Hooddal ugyanis pontosan megfeleltet II. Edward 1322–23-as északi körutazásának. A legendában éppúgy, mint a valóságban a király a lancashire-i királyi erdők leromlott állapota miatt megy Lancashire-be, majd körútját Nottingham városában fejezi be. Ez alapján tehát a legenda e része, ilyen formában bizonyosan csak 1323 után jöhetett létre.

Az első mesék és a történeti források összehasonlításával az eredeti Robin Hood azonosítására tett kísérletek után – ezek alátámasztása érdekében, illetve a legendát teremtő és formáló körülmények vizsgálatához – a szerző először az eredeti hagyományt igyekszik meghatározni, ismét csak az első mesék alapján. Annak érdekében, hogy elvlassza a biztosan kölcsönvert vagy kitalált anyagot a feltehetőleg eredetitől és a valós adatoktól, e meséknek más korabeli legendákkal, valós törvényenkívüliekről szóló, illetve mesés történetekkel fennálló párhuzamait, az analógiákat keresi meg. Ahol ilyet nem vagy csak keveset talál, az lesz a feltehetően eredeti és a valósághoz közelebb álló hagyomány. Ezt a módszert nevezi Holt „analógia-próbának” (trial by analogue). A három legfontosabb 13. századi, latin vagy francia nyelvű, lovagi románc valós törvényenkívüliekről (Hereward the Wake, Eustace the Monk és Fulk fitz Warin) szóló mese, mely a Robin Hood-legendához hasonlóan tartalmazza az erdőben élő számkivetett, a becsületes zsvány és ennek a királlyal való kiegyezése motívumokat; lényegesen különbözik azonban attól nyelv, költői forma, hősök és a társadalmi kontextus tekintetében. Az egykorú és jórészt kitalált mesék közül az Adam Bill, Clim of Clough és William of Cloudesley című történet áll Robin Hoodéhoz legközelebb. Ennek egész történet szerkezete, yeoman hősei és

környezete, illetve az alkalmazott költői eszközök (pl. a hallgatóság megszólítása, utalások az erdő szépségeire) olyannyira hasonlóak hozzá, hogy a két mesét a 18. század végéig sokszor keverték is, míg végül Robin Hood története kerekedett felül. (E mese illusztrálja, hogy Robin Hoodéhoz hasonló meséket, hasonló kontextusban más személyekről is meséltek.) A korabeli irodalommal való párhuzamok alapján tehát a korai történetek két csoportra oszthatók, a jórészt csak Yorkshire-ben vagy csak Nottinghamshire-ben játszódó mesékre. Holt az analógiákat egyáltalán nem vagy csak kis mértékben tartalmazó yorkshire-i történeteket tartja az eredeti hagyománynak.

Yorkshire elsősege felé mutatnak ezenfelül a Robin Hood azonosítására tett kísérletek is (hiszen mind a Hood család, mind Robert Hod itt élt), és ezt erősíti az a tény is, hogy a sherwoodi idealizált erdőképpel és a többi általános helyleírással szemben Barnsdale (Dél-Yorkshire) a legrészletesebben és legréalisztikusabban ábrázolt helyszíne a meséknek (emellett innen származnak a legkorábbi Robin Hood-helynevek is). A nottinghamshire-i helyszínek, történetek, szereplők és témák – köztük olyan fontosak, mint a nottinghami bíró mint fő ellenség, az íjászat, a királyi szarvasok orvvadászata – csak „megfertőzték” ezt. Az, hogy a késői hagyományban, amint ma is, Robint mégis Sherwoodba és Nottinghambe helyezik, Holt szerint annak a késői fejleménynek az eredménye, hogy a reklám miatt kereskedelmileg fontos Robin-kultuszban Nottingham, a forgalmas és jelentős város győzött a kicsi és jelentéktelen Barnsdale vidéke felett. Ezenfelül Lancashire-ből származtatható helységnevek és talán itteni esetekre tett utalások is megjelennek elszórva a *Gest*-ben, sőt ennek az anyagnak köszönhető az egyetlen biztos évszám is a legenda kronológiájában, II. Edward már említett utazásának dátuma. Hogy megállapíthassa az eredeti Yorkshire-i történetek „megfertőzésének” útját-módját, Holt az ezeket a területeket összekötő szálakat keresi meg. Ilyen például az 1311-től egy kézben egyesített Lacy és Lancaster birtok (Thomas Earl of Lancaster és Alice de Lacy 1296-os házassága révén), mely biztosította a kapcsolatot Yorkshire és Lancashire között, és hasonló szálak léteztek Yorkshire és Nottinghamshire között is. A „megfertőzés” módját pedig egyrészt azokban az esetekben és mesékben keresi, melyeken e területek osztozhattak (ilyen például Richard Goldberg, 1266–1272 között sherwoodi „gerilla-kapitány” és rablóbandavezér, illetve az őt valószínűleg támogató és bujtató nemesi pártfogó, Richard Foliot története – az utóbbinak birtokai pedig Sherwood keleti része mellett, Barnsdale-től néhány mérföldre a Went völgyében feküdtek); másrészt pedig a Lacy hűbérurak szórakoztatásában találja meg, történjen az akár vadászat vagy más hagyományos hűbéri szolgálat teljesítése közben, akár az udvarban.

Ezek az arisztokrata-lovagi udvarok biztosították elsőként a hallgatóságot és az előadók eltartását, s ezáltal a legenda terjesztését és továbbfejlesztését is. Az első mesék kétségtelenül a yeoman világot ábrázolják, tehát a yeomanekhez szóltak. A *yeoman* szó azonban a 15. század közepére két, eléggé eltérő jellegű társadalmi csoportot takart. Ahogy Holt fogalmaz, yeomannek vagy a bizonyos vagyonnal bíró szabad földbirtokost (freeholder of some substance) vagy a bizonyos ranggal bíró udvari tisztségviselőt nevezték (household officer of some status). Ezen az alapon utasítja el Holt

Dobson és Taylor elméletét,¹ akik szerint a Robin Hood-legenda eredeti formájában a yeoman földbirtokosok emelkedő osztályának növekvő magabiztosságát fejezte ki. Holt ezzel szemben úgy érvel, nem az osztály, inkább azok a körülmények a döntőek, melyek között megszületett és elterjedt a legenda: az első mesék a 14–15. századi feudális udvar és szolgálat-függőség mintáit fejezik ki (ilyen például a szolgálat-egyenruha-fizetség visszatérő témái, s ennek felel meg az is, hogy egyik törvényenkívülinek sincsen családja vagy földje), ezek a történetek tehát elsősorban az udvar yeomanjeinek szóltak.

Robin Hood legendáját a 15. század végére Anglia szerte ismerték, s a legenda ekkorra már kikerült az udvarból a piactérre és a fogadóba. A hallgatósággal együtt azonban a mesék maguk is változatossá lettek: a 16. században Robin Hood hol egy kitalált, örökségéből kiforgatott arisztokrata (Earl of Huntington néven), hol Május Királya az angol „majálison” (May Gamesben), hol a kialakuló tömegpiac számára készült ponyvaregények plebejus és sokszor nevetséges hőse. E késői hagyományban új szereplők jelennek meg, a két legfontosabb – Robin Hood mellett a majális főszereplője – Marian és a szerzetes. (Az előbbi alakja egy francia pásztorjátékból származik és valószínűleg John Gower révén került be az angol tradícióba, ahol 1450–1500 között lett Robin Hood partnere Május Királynőjeként.) Bizonyos témák és történetek teljesen eltűnnek a késői mesékből, míg a „gazdagok kirablása – szegények segítése” téma, melynek valódi forrását Holt szerint Robin Hoodnak a majálison játszott szerepében kell keresni (ő lett a hagyományos adománygyűjtő menet vezetője), hangsúlyossá válik.

Ezek azonban már mind késői fejlemények. A Robin Hood történetek, sekélyességük és alacsony művészi színvonaluk ellenére, hamar nagyon népszerűvé váltak. Robin Hoodot ma általában az igazság bajnokának tekintjük, aki kirabolta a gazdagokat, hogy a szegényeknek adja a zsákmányt. A legelső történetek közül viszont csupán egynek fő témája az, hogy Robin Hood kirabolja az apátot (pontosabban az apátság egy szerzetesét), hogy a pénzt, melyet ő adott kölcsön az apát adósának, a lovagnak, visszaszerezze. A többi csak harc, verseny, álcázás és hadicserek szórakoztató, kalandos története, melyben Robin Hoodot nem érdeklik az osztályellentétek vagy a parasztok nyomorúsága. Nem a törvényt vagy a társadalmi rendet támadja, hanem az ezeket korrumpáló és kihasználó embereket, s anélkül, hogy bármelyiket is megváltoztatná, egyszerűen csak kikényszeríti az igazságot csellel és erőszakkal. Mindazonáltal van az eredeti legendának is társadalmi tartalma, Holt szerint az, hogy összekeverte az erőszakot és bűnt az igazsággal és jótettekkel, tisztességes és erényes hősokeket csinált a törvényenkívüliekből, akik az erdőben, a valóságos és legendabeli bűnözők és lázadók lakóhelyén éltek. A mesék emellett realiztikus háttérbe ágyazottak, ismerős helyszíneket (pl. a piactér, a kastély termei, konyhája, börtöne) és tevékenységeket (pl. íjászverseny, vadászat, párbaj, vásárlás-eladás, stb.) villantanak fel. Mindezek alapján Holt megállapítja, hogy a korai Robin Hood-legenda funkciója, az emberek életében betöltött fontos szerepe az volt, hogy a bűn igazolását és megdicsőülését nyújtsa „a becsületes bűnöző” hőisével – ami elsősorban a kor bűnöző-közösségének érdekeit szolgálta, ám ugyanakkor kifejezte az emberek rendezettebb és igazságtalanságoktól mentes élet utáni vágyát is.

¹ Dobson, R. B. and Taylor, J.: *Rymes of Robin Hood*. London, 1976.

Holt professzor könyve igen szórakoztató és érdekes olvasmány. „Történelmi detektív-munka”, ahogy a Sunday Times kritikusa fogalmaz, hiszen a szerző összeegyeztetni próbálja az első mesék egy-egy szereplőjét, témáját a történeti forrásokból megismerhető tényekkel, és megvizsgál minden körülményt, helyszínt, a feltételezhető hallgatóságot is azért, hogy a legenda eredetének, illetve eredeti jelentésének nyomára bukkanjon. Ez a fajta történetírás valóban nagyon emlékeztethet bennünket a történeti antropológia vagy éppen a mikrotörténelem-írás módszereire. De vajon erről van-e szó valójában? Ahogy a szerző maga is kifejti könyvének utószavában, Robin Hood legendájának esetében, éppen mert legendáról és nem egy esetről vagy egy eseményről van szó, felmerül egy komoly probléma. A legenda egy hosszú évszázadokon át fennmaradó és változó történetcsokor, mely nincsen sem helyhez, sem időhöz kötve, s benne kezdettől fogva keveredett a valóság és a fikció. Ráadásul, mivel a hallgatósággal együtt maguk a mesék is változtak, de úgy, hogy közben a korábbi hagyomány bizonyos része, legalábbis egy ideig, még eredeti formájában megmaradt, a történet tartalma és kontextusa közötti kapcsolatnak a megállapítása külön bonyolult kronológiai vizsgálatokat igényel. A könyv ehhez próbál bizonyos módszereket mutatni, s Robin Hood legendájának eredetéről és korai alakulásáról valóban alapos, talán az elérhető legteljesebb és legvalószínűbb magyarázatot adni. Miközben keresi az eredeti Robin Hoodot vagy hagyományt, a szerző vizsgálja azt is, mi lehetett a jelentőségük e történeteknek a bűnözőtársadalom, a helyi közösségek és a hatalom felé; hogy a mesék egyes témái kikhez szólhattak és mikor kerülhettek be a legendába; de elemzi például az angol társadalmi kategóriák elnevezésének 14–15. századi változásait vagy a vándorénekesek jelenségét is. Talán a könyv valójában még jóval többet is foglalkozik az „eredeti” Robin Hood keresésével, mint azt a téma fontossága magyarázná, hiszen a valóság és fikció keveredése legalábbis kétségesse teszi az eredeti megtalálásának lehetőségét. Persze egy meddő nyomozás akkor is lehet szórakoztató, sőt hasznos, ha előre tudjuk a hiábavalóságát. A szórakoztatás pedig valóban erénye e könyvnek, míg a hasznosságát a fentebb említett „mellékes” vizsgálatokban találhatjuk meg.

Végezetül néhány kritikai megjegyzést kívánunk tenni. Holt elsősorban a legenda eredetére volt kíváncsi, ezért a könyv nagyobb részében csak a korai hagyományt vizsgálta. Ennek történeteit viszont egyedül a hat fennmaradt 15–16. századi műből (a legkorábbi 1450-ből való) ismerjük. Semmi nem biztosítja azonban – jegyzi meg ő maga is –, hogy ezek a mesék nem teljesen félrevezetőek, ha elfogadjuk, hogy a legenda (a Robinhood vezetécknevek tanulsága szerint) valamikor a 13. század közepén, tehát legalább kétszáz évvel korábban alakult ki; ráadásul a fennmaradás véletlenszerűsége miatt abban sem lehetünk biztosak, hogy valóban ezek reprezentálják az eredeti hagyományt. A szerző azonban kénytelen volt ez utóbbi feltevésre igennel felelni, hiszen ez volt az egyedüli pont, ahonnan kiindulhatott.

Ehhez kapcsolódik az „analógiapróba” módszer kapcsán felvethető probléma is, hiszen, s a szerző ezt szintén érinti, minden bizonnyal nem az összes releváns analógiát tartalmazó történet maradt fenn (melyek alapján talán a most eredetinek tűnő anyagról is az ellenkezője derülne ki); másrészt, ha el is fogadjuk a Yorkshire-ben játszódó történetek eredetiségét, arra továbbra sincs bizonyíték, hogy az történelmileg hiteles is. Lehetett az alap egy megtörtént eset, mint például a *Gäst* 1.,

2. és 4. éneke esetében (mely a barnsdale-i Robin Hood, egy adós lovag és a könyörtelen jelzálogos apát történetét meséli el), de túl szép, túl szabályos és ellenpontozott mese ez ahhoz, hogy valóságnak tűnjön. Ezek mellett azonban kérdéses az is, hogy vajon biztos megállapítható-e, melyik volt az egymásra sokban hasonlító történetek közül a másik forrása. Sőt ha figyelembe vesszük azt, amit Holt könyvének második (1989-es) kiadásában állít (az 1261-es Robinhood vezetéknév felbukkanása után), hogy a latin és francia nyelvű románcok mégsem előzményei, hanem kortársai voltak az első Robin Hood-történeteknek, már egyáltalán nem olyan meggyőzőek a szerző korábbi érvei sem a legenda egyedül a főúri udvarokhoz kapcsolódó eredete vagy a francia románcokat is éneklő dalnokok mint a legenda legelső terjesztői tekintetében. E második kiadásban Holt valójában csak az utószót változtatta meg (kisebbségi részek mellett, amint azt az 1989-es előszóban írja), pedig úgy tűnik, helyenként magát az érvelést is újra kellett volna gondolnia és fogalmaznia.

A „gazdagok kirablása – szegények segítése” téma eredetének magyarázata sem teljesen meggyőző. Mi bizonyítja ugyanis azt, hogy az adománygyűjtő Robin Hood volt előbb, s nem egy történet, mely alapján a szegényeket segítő Robin Hood lett a quete vezetője – s ott van Marion alakja is, aki biztosan az irodalmi hagyományból került be a játékokba.

Mindezen kételemek és kifogások azonban elsősorban csupán azt bizonyítják, milyen nehéz, szinte lehetetlen egy legenda kezdeteinek és korai alakulásának vizsgálata: a történetek születésüktől kezdve valóság és fantázia keverékei és nem is egyetlen forrásból származnak; ráadásul a más forrásokból (elszört írásos utalások, periratok, törvénykezési eljárások, petíciók, stb.) nyerhető információ nagyon kevés. Így nemcsak a legenda kronológiájának, hanem az egész témának vizsgálata is talán kilátástalannak tűnhet első látásra. Ennek ellenére Holt professzor Robin Hood utáni nyomozása mindenképpen sikeresnek tartható: bár az „eredeti” Robin Hoodot és a „legelső” történetet megtalálni a szerzőnek sem sikerült, a legenda kialakulásáról és változásairól élvezetes és hasznos elemzést adott, ezzel a történeti antropológia célkitűzéseinek és módszereinek nagyon jó példáját nyújtva.

Bükk Eszter